
ЦАРЬОВА К.С.,
аспірантка, Східноукраїнський
національний університет імені
Володимира Даля
МОНМС України,
асистент кафедри педагогіки і
психології, РВНЗ «Кримський
гуманітарний університет»
Євпаторійський інститут
соціальних наук

ВПЛИВ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ НА СТИЛЬ ПОВЕДІНКИ В СИТУАЦІЇ КОНФЛІКТУ

У статті розглядаються особливості самоідентичності студентів, що впливають на перебіг міжособистісних конфліктів серед студентської молоді. Зроблений аналіз теоретико-методологічних підходів до проблеми перебігу конфліктів, що існують у вітчизняній та зарубіжній психологічній науці. Виявлені основні напрямки розвитку та тенденції становлення професійної ідентичності студентів. Акцентована увага на недостатньої розробці питань взаємодії компонентів професійної ідентичності. Здійснена спроба узагальнення та пошуку оптимальних засад щодо запобігання перебігу міжособистісних конфліктів серед студентів. Встановлені особливості динаміки професійної ідентичності студентів у навчально-виховному процесі. Джерел – 7.

Ключові слова: конфлікт, самоідентичність, професійна ідентичність студентів, професіоналізація, професійний розвиток.

В статье рассматриваются особенности самоидентичности студентов, которые влияют на протекание межличностных конфликтов среди студенческой молодежи. Сделан анализ теоретико-методологических подходов к проблеме протекания конфликтов, существующих в отечественной и зарубежной психологической науке. Выявлены основные направления

развития и тенденции становления профессиональной идентичности студентов. Акцентировано внимание на недостаточной разработке вопросов взаимодействия компонентов профессиональной идентичности. Осуществлена попытка обобщения и поиска оптимальных принципов предотвращения протекания межличностных конфликтов среди студентов. Установлены особенности динамики профессиональной идентичности студентов в учебно-воспитательном процессе. Источников - 7.

Ключевые слова: конфликт, самоидентичность, профессиональная идентичность студентов, профессионализация, профессиональное развитие.

The article deals with self-identity of students that influence the occurrence of interpersonal conflicts among students. Made an analysis of theoretical and methodological approaches to the problem of current conflicts that exist in native and foreign psychological science. Main directions of development and trends in the formation of professional identity were detected. Accented by attention to the lack of development on the interaction of professional identity. Made an attempt to summarize and find the optimal basis for preventing flow of interpersonal conflicts among students. Features of the dynamics of professional identity of students in the educational process were established. Source - 7.

Key words: conflict, self-identity, professional identity of students, professionalization, professional development.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження соціально-психологічних аспектів перебігу конфліктів у наш час пояснюється їх значеною кількістю та небезпекою деструктивних наслідків для суспільства загалом і окремої індивідуальності, зокрема. Повною мірою це стосується й конфліктів, які виникають у такої соціально активної частини молоді, як студенти. Йдеться про внутрішньо-особистісні, між-особистісні, соціально-рольові та інші види конфліктів, які виникають у молодих людей, які шукають себе та своє місце в світі, але ще не виробили стійкої самоідентичності й тому стратегії їх поведінки в ситуації конфлікту можуть бути хибними, викликати труднощі адаптації після вступу до ВНЗ, гострі або хронічні конфлікти з одно-

курсниками, викладачами, значимими іншими. Саме у студентському віці процес формування самоідентичності (інтеграція і диференціація особистістю власного внутрішнього світу та індивідуального стилю діяльності) відбувається найбільш інтенсивно. Набувають сталості стильові особливості соціально-рольової й професійно-орієнтованої взаємодії з різними людьми, з'являється досвід участі у реальних, «дорослих» конфліктах, які для студента подеколи мають трагічні, руйнівні наслідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми впливу особливостей самоідентичності студентів на стиль поведінки в ситуації конфлікту дозволяє констатувати, що становлення професійної ідентичності роз-

глядається як етап професіогенезу (Е. Єрмолаєва, В.Злівков, Н.Іванова, Є. Ко- нева, Т.Міщенко, Ю.Поваренков), важ- лива складова формування самосві- домості й самоідентичності в цілому. Його вивченням займалися такі відомі психологи, як У. Джемс, Е. Еріксон, Ч. Кулі, Дж. Мід, З. Фрейд, К.Ясперс. У вітчизняній та зарубіжній психології проблеми ідентичності присвячена велика кількість досліджень. Так, зро- блений Дж.Марсією [11] огляд близь- ко 300 досліджень феномену ідентич- ності, проведених наприкінці ХХ ст. засвідчують наявність відносно само- стійного напрямку досліджень різних аспектів цього феномену.

У працях, присвячених соці- альної ідентичності (Н.Іванова, Т.Стефаненко, В. Ядов) описані її види (ядерна, соціальна, етнічна, статева, рольова, професійна тощо), структур- ні компоненти, особливості та етапи формування, вірогідні кризи ідентич- ності.

У дослідженнях, присвячених про- фесійній ідентичності, вчені розкри- вають її психологічну структуру (Н. Іванова, Л. Шнейдер), функції (Д. За- валишина), виділяють типи (Ю. По- варенков, Т. Міщенко), особливості процесу формування ідентичності (Е. Єрмолаєва, В. Злівков, А. Мас- лоу, Л. Мітіна, Л. Шнейдер). У низці праць різних авторів активно дослі- джуються питання становлення про- фесійної ідентичності студентів ВНЗ (Т. Буякас, Г. Любимов, Т. Міщенко, М. Кліщевська, Ю. Кумиріна), роз- криваються окремі структурні ком- поненти ідентичності (когнітивний, мотиваційний, ціннісний), етапи ста- новлення ідентичності (шкільний, студентський, професійний), особли- вості її динаміки у студентів ВНЗ.

В нашому дослідженні ми хочемо розглянути внутрішньо-особистісні, міжособистісні, соціально-рольові та інші види конфліктів, які виникають у молодих людей, які шукають себе та своє місце в світі, але ще не виробили стійкої самоідентичності й тому стра-

тегії їх поведінки в ситуації конфлікту можуть бути хибними.

Науковці практично не досліджу- вали питання, що стосуються взаємодії компонентів професійної ідентич- ності: когнітивного, мотиваційного і ціннісного з виробленням стилю по- ведінки в ситуації конфлікту. Недо- статньо проаналізовано вплив типів ідентичності (шкільної, студентської та навчально-професійної) на ста- новлення ідентичності професійної, сприйняття та дотримання групових та індивідуальних норм поведінки в контексті соціальної регуляції пове- дінки (М.Бобнева, О.Зотова).

Концептуальний аналіз те- оретичних та емпіричних да- них щодо змін ідентичності сту- дентів (Н.А.Антонова, С.Арчер, С.А.Баклушинський, Г.Брейкуел, Т.М.Буякас, А.Ватерман, Е.Еріксон, М.В.Заковоротня, Ю.Л.Качанов, І.С.Кон, С.Д.Максименко, В.І.Павленко, Н.І.Пилат, С.Рейчер, О.П.Саннікова, Т.Г.Стефаненко, В.О.Татенко, Г.Теджфел, Д.Тернер, Т.М.Титаренко, Л.Б.Шнейдер та ін.) дозволяє зафіксувати відмінності тлу- мачення її впливу на перебіг конфлік- тів під час навчання та професійного становлення студентів. Стилеві від- мінності їх залагодження можуть бути пояснені у межах теорії соціально- перцептивних механізмів вирішення конфліктів, практики застосування медіації (Л.С.Базілевська, А.М.Гірник, П.П.Горностай, В.Г.Ложкін, Н.І. Пов'якель, Н.В.Скотна) та ін.

З урахуванням сказаного вище формулюється наступна **мета дослідження** – виявити основні тенденції становлення професійної ідентичнос- ті студентів на основі аналізу дина- міки та взаємодії типів ідентичності (шкільної, студентської та навчально- професійної), а також її компонентів (когнітивного, мотиваційного і цінніс- ного)

Основний зміст дослідження. Ме- тодологічну основу дослідження скла- ли положення про типи і структуру

ідентичності у вітчизняній і зарубіжній психології (Г. Андрєєва, Н. Іванова, Дж. Тернер, Г. Теджфел, З. Фрейд, Е. Еріксон та ін.); сучасні підходи до дослідження професійної ідентичності у вітчизняній психології (Н. Антонова, Є. Єрмолаєва, Н. Іванова, Є. Конєва, Л. Мітіна, Ю. Поваренков, Л. Шнейдер та ін.); професійного розвитку (В. Бодров, Т. Кудрявцев, А. Маркова, В. Рибалка та ін.); становлення професійної ідентичності студентів (І. Кон, Л.М. Мітіна, Т.В. Міщенко та ін.), стилі поведінки у конфлікті Томаса.

Ідентичність ми будемо розуміти як почуття особистісного тотожності та безперервності буття, яке ґрунтується на сприйнятті себе як цілого, усвідомленні неперервності свого існування в часі і просторі. У роботах вітчизняних і зарубіжних психологів ідентичність тлумачиться як результат активного процесу, який відображає усвідомлення суб'єктом себе в контексті соціального оточення, результатів реалізації власного життєвого задуму і супроводжується відчуттям власної неповторності, тотожності і визначеності, задоволення чи не задоволення собою, ставленнями до нього інших.

У психології традиційно виділяють особистісну і соціальну ідентичності. Особистісна ідентичність трактується як комплекс якостей особистості чи інших індивідуальних властивостей, за якими суб'єкт відрізняється від інших, є відносно стабільними в часі і просторі, що дозволяє диференціювати даного індивіда від інших людей.

Соціальна ідентичність трактується в термінах групового членства, приналежності до більшої чи меншої групи, приналежності до певної соціальної категорії, певної спільноти (референтної групи). Проблема співвідношення особистісної та соціальної ідентичності неоднозначна.

Розвиток ідентичності йде по декількох напрямках. По-перше, розвиваються потреби, інтереси та інші компоненти, пов'язані з елементами ідентичності, по-друге, розвивають-

ся домагання особистості в плані все більш чіткого визначення того, якою людиною хоче бачити себе, по-третє, відбувається все більш глибоке усвідомлення себе, своїх можливостей і потреб, нарешті, відбувається вдосконалення способів та спеціальних засобів досягнення ідентичності. Рушійною силою розвитку ідентичності виступає суперечливість результатів системного розбіжності: взаємопроникнення соціальної та особистісної ідентичності і зростання їх нестійкості за рахунок внутрішніх протиріч.

Професіоналізація – особливе завдання особистості і суспільства, а оцінка продуктивності цього процесу відбувається за показниками ефективності діяльності і розвитку суб'єкта праці в світі, який постійно змінюється й вимагає від особистості здатності змінюватися разом із світом, або, принаймні, не водити у конфлікт із оточенням і самим собою.

Одним із критеріїв ефективності професійної діяльності виступає професійна ідентичність. Виділення професійної ідентичності є закономірним процесом послідовної диференціації поняття ідентичності, оскільки в основу даного процесу покладені специфіка її елементів.

Поняття «професійна ідентичність» є конкретизацією поняття «особистісна ідентичність» і «соціальна ідентичність» стосовно змісту та умов професійного становлення особистості. У межах психологічного дослідження професійна ідентичність виступає як би в трьох формах: по-перше, як провідна тенденція професійного становлення особистості і показник рівня розвитку суб'єкта професійного шляху, по-друге, як певний емоційний стан людини, що має яскраво виражену забарвленість по-третє, як підструктура особистості, представлена на рівні суб'єкта професіогенезу, орієнтованого на досягнення професійної ідентичності й входження у професійне співтовариство.

Професійна ідентичність розглядається як критерій професійного розвитку, який свідчить про якісні та кількісні особливості прийняття людиною: а) себе як професіонала, б) конкретної професійної діяльності як способу самореалізації та задоволення потреб; в) системи цінностей і норм, характерних для даної професійної спільності.

Особистісна та професійна ідентичність визначає спрямованість особистості та стилеві особливості взаємодії з оточуючими при виникненні конфліктів. Звичайно при цьому має значення й ідентифікація тої особи, з якою вона конфліктує. Як правило тут має значення соціальний статус, стать та оцінка психологічних особливостей опонента – ступеня агресивності, розумності («він – хворий на голову, не хочу з ним сваритися, краще поступитися, ніж слухати істеричні волення» – каже студент про викладача), «сил, які стоять за ним» тощо.

Методи дослідження: використані методика дослідження самооцінки за Дембо-Рубінштейн в модифікації А.Прихожан; семантичний диференціал Ч. Осгуда (модифікована Артем'євою); тест «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда; опитувальник професійних інтересів; методика вивчення мотивації професійної діяльності К. Замфір; методика вивчення факторів привабливості професії В. Ядова (модифікація Кузьміної та Реана); тест Томаса на визначення стилю поводження в конфліктній ситуації.

При аналізі отриманих даних використовувалися методи математичної статистики: обчислення середніх значень, визначення критеріїв значимості (t-критерій Стюдента), а також кореляційний та факторний аналіз.

Встановлено, що за час навчання, з 1-го по 3-й семестри відзначається зниження, а з 4-го по 7-й – зростання визначеності самоідентичності, перед випуском відбувається стабілізація особистісної й професійної ідентичності, за виключенням тих студентів,

в яких мали місце утруднені життєві обставини (хвороба, проблеми в особистому житті, в родині, матеріальні труднощі, втрата інтересу до професії при появі інших інтересів), труднощі у працевлаштуванні за фахом.

За допомогою тесту «Хто Я?» М. Куна і Т. Макпартленда уточнено зміст соціальної ідентичності студентів, в якій головними були характеристики статі (дівчина, юнак), соціальні ролі – сімейні, соціальні, групові, самооцінка (гарний, розумний, наполегливий тощо).

Уточнено зміст і динаміка професійної ідентичності студентів залежно від року навчання та його успішності – чим краще вчиться й ближче випуск, тим більший рівень ототожнення з професією, а також від рівня загальної соціальної зрілості, про що можна було дізнатися за допомогою опитувальника професійних інтересів В.Ядова та методики вивчення мотивації професійної діяльності К. Замфір.

Конфлікти між студентами – явище досить звичайне, але не надто значуще, щоб вплинути на становлення ідентичності, подальше життя в умовах ВНЗ та по його закінченню, хоча студенти, які конфліктують з групою, не вписуються в соціальний контекст й часто відчують дискомфорт у взаєминах з іншими студентами. Такі студенти мають знаходитися в полі зору психологічної служби ВНЗ, хоча, на жаль, така служба є далеко не скрізь. Значно гірше, коли конфлікт виникає між студентом і викладачем. За нашими даними, такий конфлікт як правило завершується здачею позицій студентом. Не залежно від приводу для конфлікту й особливостей учасників, вирішальним фактором в розумінні студентів є те, що «викладач завжди правий», що конфліктувати з ним – марна справа. При цьому конфлікт з викладачем може мати для студента великі негативні наслідки, аж до виключення з ВНЗ, при цьому корпоративні інтереси викладачів породжують явище «кругової поруки», подеколи породжує звинувачення у корупції.

При виникненні резонансного, принципового конфлікту, в нього втягується чимало людей – студентів, викладачів, батьків, представників ЗМІ, що загалом погано впливає на психологічний клімат ВНЗ, принижує професійну гідність. Профілактика і конструктивне розв’язання таких конфліктів – предмет наших подальших роздумів та наукових пошуків.

Висновки. Інформація про особливості динаміки професійної ідентичності студентів може бути використана при оптимізації навчального процесу в умовах ВНЗ та удосконалення роботи студентського самоврядування.

Використання результатів дослідження може сприяти більш цілеспря-

мованому та інтенсивному професійному й особистісному зростанню студентів, попередження професійного маргіналізму, виникненню деструктивних конфліктів, їх конструктивному вирішенню на основі медіації сторін, втягнутих в конфлікт.

Результати дослідження можуть бути використані для удосконалення діагностичної, консультативної та коригувальної роботи практичних психологів, для психологічного супроводу студентів на етапі навчання у ВНЗ, де потрібно створювати власну психологічну службу, аналогічну шкільній; в навчальному процесі – при розробці змісту навчальних курсів «Вступ до спеціальності», «Конфліктологія», «Основи педагогіки та психології».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абдуллаева М.М. Профессиональная идентичность личности: психосемантический подход / М.М. Абдуллаева. // Психол. ж. – 2004. – № 2. – С. 86-95.
2. Антонова Н.В. Проблема личностной идентичности в интерпретации психоанализа, интеракционизма и когнитивной психологии / Н.В. Антонова // Вопр. психол. – 1996. – №1. – С. 131-143.
3. Злівков В.Л. Самоідентифікація в педагогічній комунікації. / В.Л. Злівков. – К.: УЦПМ, 2005. – 144 с.
4. Иванова Н.Л., Конева Е.В. Социальная идентичность и профессиональный опыт личности. Монография : / Н.Л. Иванова, Е.В. Конева. – Ярославль, 2003. – 132 с.
5. Лукіяничук А. М. Модель розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів / А. М. Лукіяничук // Проблеми сучасної психології. Зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Вип. 7. – К., 2010. – С. 370-380.
6. Павленко В.И. Представления о соотношении социальной и личностной идентичности в современной западной психологии / В.И. Павленко // Вопр. психол. – 2000. № 6. – С. 135-142.
7. Marsia J. Identity adolescent psychology. – N-Y, 1980.